

К. М. Ніколаєць,
д. і. н., професор, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-0471-2895

Т. С. Ожелевська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-8985-5149

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.9.52

СУЧАСНА ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ І УКРАЇНА

K. Nikolaiets,
Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics
and Competition Policy, Kyiv National University of Trade and Economics
T. Ozhelevskaya,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics
and Competition Policy, Kyiv National University of Trade and Economics

MODERN EDUCATIONAL MIGRATION AND UKRAINE

Визначено умови розвитку сучасної освітньої міграції із урахуванням реалій вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій. Проаналізовано динаміку кількості освітніх мігрантів та умови надання освітніх послуг із окресленням особливостей здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів. Висвітлено специфіка розвитку дистанційної освіти в умовах поширення пандемії COVID-19. Визначено перспективи розвитку зовнішньої освітньої міграції в умовах поглиблення глобалізаційних процесів та зростання вимог до професійної підготовки кваліфікованих працівників. Окреслено загрози національній безпеці держави, пов'язані із зростанням темпів зовнішньої освітньої міграції. Визначено виклики вітчизняної вищої школи, обумовлені обмеженням підтримки з боку держави, а також загостренням конкуренції у сфері надання освітніх послуг в умовах поглиблення процесу євроінтеграції.

The conditions for the development of modern educational migration are determined, considering the realities of improving information and communication technologies. The dynamics of the number of educational migrants and the conditions of providing educational services outline the peculiarities of obtaining academic and qualification levels are analyzed. The specifics of the development of distance education in the context of the spread of the COVID-19 pandemic are highlighted. Prospects for the growth of external educational migration in the context of deepening globalization processes and increasing requirements for professional training of skilled workers are identified. Threats to the national security of the state related to the growth of external educational migration are outlined.

The growing scale of external educational migration has created several threats for Ukraine, the elimination of which requires active state intervention. First of all, it is a question of the formation of a steady trend on prospects of training outside of Ukraine, mainly for further employment in the territory of the European Union. This contributes to the other "brain drain" and significantly complicates innovative technologies due to the lack of relevant specialists in specific industries. Another threat is the growing uncertainty of young people in opportunities for self-realization in Ukraine. The reason for this is both relatively low wages and disregard for the interests and needs of young workers. At the same time, the loss of competitive positions in Ukrainian universities is most observed in terms of master's studies, i.e. it concerns the training of specialists with higher qualifications than those taught in the framework of bachelor's degree training. Thus, Ukraine is gradually becoming a source of educational migrants for the EU, spending its funds to train a specific category of professionals who later receive special professional knowledge abroad. Educational migration is one of the factors that also causes a further increase in the scale of external labour migration, as it is one of the essential means of employment outside Ukraine. The growing rate of outward educational migration hurts civic identity, with a considerable share of those who do not feel any responsibility for the state's future. The lack of proper state

support for Ukrainian universities threatens to turn them into a source of training for specialists whose level of qualification does not meet the requirements of the time. The growth rate of external educational migration indicates a decline in the prestige of education in domestic higher education institutions. The result may be a significant reduction in the number of citizens who received higher education in domestic universities. And this will have a negative impact on patriotic education, which can be critical in the context of continued Russian aggression in Donbas and the growing influence of globalization factors on the development of the domestic economy with the threat of its transformation into a raw material appendage of leading countries.

The conditions for the development of modern educational migration are determined, considering the realities of improving information technology. The dynamics of the number of migrants in education and the conditions for providing educational services are analyzed with the definition of the peculiarities of obtaining academic and qualification levels. The specifics of the development of distance education in the context of the expansion of the COVID-19 pandemic are highlighted. Prospects for the growth of external educational migration in the context of deepening globalization processes and increasing requirements for professional training of qualified specialists have been identified. Threats to the state's national security related to the growing rate of external educational migration have been identified.

Ключові слова: міграційна політика, міграції населення, зовнішня освітня міграція, національна безпека, глобалізація.

Key words: migration policy, population migration, population employment, external labor migrations, national.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поява та розвиток освітньої міграції пов'язані із бажанням підвищити рівень освіти працівників задля подальшого більш перспективного працевлаштування, реалізацією державних програм отримання чи підвищення кваліфікації задля втілення у життя інноваційних проєктів, а також із прагненням змінити місце проживання.

В умовах глобалізації освітня міграція постала невід'ємною складовою інтеграції освіти та виробництва переважно в інтересах провідних країн.

Тривалий час під освітньою міграцією розуміли територіальне переміщення людини за межі населеного пункту, регіону або країни з метою здобуття освіти, підвищення кваліфікації, реалізації спільних наукових або науково-дослідних проєктів.

Проте сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) вніс певні корективи у організацію освітнього процесу. Прогрес у розвитку ІКТ забезпечив людям можливість здійснювати аналіз, координувати працю та забезпечувати взаємодію у спосіб, який видавався неможливим раніше [17]. Процес накопичення, обробки та передачі інформації за допомогою комп'ютерів, підключених до мережі INTERNET, зробив можливим дистанційне отримання освіти. Сучасні технології візуалізації інформації та швидкість передачі даних, яка зробила можливою організацію відео-уроків, а також розширені можливості зберігання потрібних даних та пошуку інформації за ключовими словами забезпечили можливість суттєво підвищити рівень дистанційного викладання. Тому в сучасних умовах, розрізняючи зовнішню та внутрішню освітню міграцію, варто звернути увагу й на так звану "дистанційну освітню міграцію". Дистанційна освітня міграція являє собою процес отримання необхідних знань, набуття бажаних умінь та навичок без переміщення із місця постійного проживання за допомогою он-лайн занять, організованих із використанням комп'ютерної техніки, мобільних пристроїв тощо. Таким чином, критерієм для "внутрішньої" та "зовнішньої" освітньої міграції може бути не лише фізичне переміщення з метою навчання, а й виключно визначення місця, де розташована установа, яка забезпечує надання освітніх послуг, чи навіть окремі

особи, які успішно забезпечують передачу знань. Розвиток технологій навчання робить можливим поєднання зусиль викладачів із різних країн. Це дозволяє виокремити умовну "змішану" освітню міграцію, коли частина навчальних дисциплін викладається спеціалістами із країни, де проживає той, хто навчається, а інші предмети — зарубіжними викладачами. У сучасних умовах навіть необов'язково стає відповідна сертифікація освітньої діяльності, а головним визначається наявність у викладача потрібних знань та налагодження відповідного зв'язку із тими, хто таких знань потребує.

Багатоаспектність сучасної освітньої міграції потребує спеціалізованих наукових пошуків, які б дозволили оцінити масштаби перспективного ринку надання відповідних освітніх послуг та розвиток форм організації навчання та перевірки знань із видачею документів, які підтверджують певну кваліфікацію.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти обраної теми дослідження представлені у працях О. Гринькевич [2], Е. Лібанової [5], О. Малиновської [6], В. Філатова, Я. Ромашової [14], Л. Семів [8; 9] тощо.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є визначення основних чинників впливу на освітню міграцію та перспектив її розвитку в умовах прискорення прогресу інформаційно-комунікаційних технологій.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

У роботі використані матеріали соціологічних досліджень, а також дані окремих організацій, пов'язані із забезпеченням дистанційної освіти із використанням мережі INTERNET. Для забезпечення належного рівня верифікації висновків використаний SWOT-аналіз, критичний дискурс-аналіз, метод аналізу ієрархій та культурологічний метод наукового пошуку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Впродовж останніх років склалася ситуація, яка обумовила суттєве зростання популярності зовнішньої

освітньої міграції серед української молоді. Цьому сприяла тривала практика великих фінансово-промислових груп в Україні мінімізувати заробітну плату більшості працівників. Проблемою залишалися й обмежені можливості для самореалізації та невідповідність значної частини вітчизняних та зарубіжних освітніх програм, що ускладнювало процес працевлаштування поза межами України. У таких умовах поступово формувався тренд на перспективність роботи поза межами України. І якщо попервах таку роботу розглядали як тимчасову із вкладенням зароблених коштів в Україні, то поступово виїзд для працевлаштування поза межами держави став пріоритетним для майже третини працездатного населення [12, с. 495].

Сформована на початку 2000-х років завдяки активному впливу мас-медіа схильність значної частини громадян, особливо молодих людей, до споживання матеріальних благ "тут і зараз" зумовлювала прагнення працівників шукати порівняно високооплачувану роботу поза межами України. Сплата в Україні ЄСВ не сприймалася як гарантія отримання у майбутньому гідної пенсії, низький рівень оплати праці не відповідав сформованим у суспільстві стандартам споживання. Такі стандарти під впливом переважно телевізійних розважальних шоу та передач, присвячених висвітленню життя у інших країнах світу, поступово зростали. Прискоренню зростанню стандартів споживання сприяла й мережа ІНТЕРНЕТ, де стала доступною різноманітна інформація не лише про умови життя та праці за кордоном, а й про особливості організації подорожей та працевлаштування.

Найбільшою питома вага тих, хто прагнув виїхати для роботи поза межі України, була саме серед молодих людей. Для молоді отримання освіти за кордоном поступово ставало все більш пріоритетним [12, с. 493—494]. І важливо, що освітянський процес в Україні сприймався багатьма як "отримання диплома", а навчання за кордоном — саме як "оволодіння знаннями та набуття потрібних вмінь і навичок". При тому вже у 2018 р. 54 % опитаних знімали з себе будь-яку відповідальність за стан справ в українському суспільстві, між віковими групами у відповідях на запитання "Яку особисту відповідальність Ви несете за стан справ в цілому в Україні?" майже не було різниці. По 57 % так відповіли на запитання особи молодші за 29 років і особи старші за 55 років. А люди середнього покоління — 54 % [16, с. 408].

Аналітичний центр компанії з міжнародного працевлаштування Gremi Personal з посиланням на дослідження Національного банку Польщі заявив про те, що настрої українських мігрантів у Польщі демонстрували стійку тенденцію до асиміляції, оскільки вже у 2015 р. переважна більшість українських мігрантів (80%) планували працювати хоча б протягом року. У 2020 році більшість (52%) з них вже планували залишитися на термін більше 3 років. А кожен третій (31%) українець, який працював у Польщі, вже мав плани щодо асиміляції: отримання дозволу на постійне проживання/ громадянство, перевезення сім'ї, придбання нерухомості або відкриття бізнесу [13]. А згідно із опитуванням Research & Branding Group виїхати без повернення додому у 2020 р. вже планували 1,3 млн українців за загального потенціалу української міграції у 5 млн осіб [4].

Орієнтація на модель економіки з дешевою робочою силою, трактування низьких зарплат як головної конкурентної переваги України зберігалися упродовж тривалого періоду, а тому вплив низьких зарплат на мотивацію трудових мігрантів залишається постійним. Проте за останні роки суттєво змінилися умови працевлаштування за кордоном [5, с. 14]. Польща та Чехія, які потерпали від нестачі працівників через їх відплив до Німеччини та інших країн, суттєво спростили умови працевлаштування для трудових мігрантів. Подальше спрощення умов для працевлаштування відбулося в умо-

вах поширення пандемії COVID-19, коли, наприклад, польські роботодавці відчули різку нестачу працівників. Якщо запровадження безвізового режиму із країнами Європейського Союзу суттєво полегшило виїзд поза межі України у пошуках роботи, то заходи країн ЄС, вжиті на перешкоду поширенню коронавірусу, постали суттєвою проблемою для багатьох роботодавців. Водночас і українська влада зробила спробу обмежити можливість для виїзду з держави з метою працевлаштування за кордоном. У таких умовах частина іноземних роботодавців віддавала перевагу перенаванчню українських трудових мігрантів за власний кошт задля збереження темпів виробництва. Проте очікувана вигода від роботи за кордоном дозволяла долати більшість обмежень.

Вже на початку 2020 р. в умовах поширення пандемії COVID-19 кількість громадян, які повернулися до України залишалася суттєво меншою, ніж кількість тих, хто регулярно перетинав кордон і хто раніше виїхав на постійне місце проживання. Тобто гіпотеза про масове повернення українських заробітчан з ЄС майже не стосувалася сезонних працівників і лише частково пов'язувалася із повними емігрантами. Порівняно ще менше українських заробітчан повернулися з Російської Федерації від того, щоб удома перечекати пандемію [15]. Відмова від масового повернення зовнішніх трудових мігрантів в Україну свідчила про суттєву зміну мотиваційних чинників зовнішньої трудової міграції. У таких умовах кількість освітніх мігрантів з України постійно зростала.

Якщо протягом 2000—2012 рр. кількість українських студентів збільшилася до 37 тис., то вже у 2014 р. вона сягнула майже 48 тис. За даними щорічного моніторингу кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання, що здійснюється аналітичним центром CEDOS, у Польщі навчалось близько 15 тис., у Німеччині — 9 тис., у Росії — 6 тис., Канаді — 2 тис., Чехії — 2 тис., Італії — 1,9 тис., США — 1,5 тис., Іспанії — 1,4 тис., Франції — 1,3 тис., Великобританії — 1 тис. [10]. А у 2016 р. поза межами України навчалися вже 66668 студентів, з яких у Польщі — 22,8 тис., у інших європейських країнах — 24,5 тис., у Росії — майже 7 тис., у Канаді, США та Австралії — більше 4,6 тис. [11].

Останнім часом найбільше активізували роботу на українському освітньому ринку переважно польські університети, чий зусилля вже спрямовані не лише на залучення на навчання у магістратурі бакалаврів, а й на забезпечення навчання українських випускників шкіл у польських університетах для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр". Привабливість німецьких університетів для студентів з України обумовлена тим, що такі дипломи високо цінуються роботодавцями країн ЄС та США. Крім того, законодавство Німеччини дозволяє студентам влаштовуватися на роботу на рівних із німцями умовах, мінімізуючи витрати на проживання та навчання. Студенти також мають право влаштовуватися на оплачувану трудову практику за фахом [7, с. 33].

Популярність польських вишів в Україні обумовлена результатами потужної рекламної кампанії, спрощенням процедури вступу, коли навіть процедура подачі документів не вимагає особистої присутності, а здійснюється за допомогою он-лайн сервісів. Польські заклади вищої освіти нерідко не вимагають знання польської мови протягом першого року навчання, пропонуючи вступати на відповідні мовні курси. І хоча навчання у Польщі переважно є платним (окрім власників "карти поляка"), але воно дозволяє працювати у цій країні і забезпечує отримання диплома європейського зразка, що полегшує працевлаштування у ЄС [1, с. 87].

На цьому фоні частина українських вишів вступає у конкурентній боротьбі на ринку надання інформаційних послуг. Внутрішні освітні мігранти надають перевагу столичним вишам, а також провідним

університетам, розміщеним у обласних центрах. Тим більше, що державна політика керування внутрішніми освітніми міграціями сприяє саме цьому, оскільки більшість місць за державним замовленням надається тим вузам, до яких виявилися найбільше заяв абітурієнтів, бажаних вступити за результатами незалежного зовнішнього оцінювання.

В умовах пандемії COVID-19 набуло поширення надання дистанційних освітніх послуг закладами вищої школи. І якщо спочатку такі заходи вважалися переважно непродуктивними, то з часом стало зрозуміло, що організація дистанційного навчання має й певні переваги. Такими перевагами стало різке скорочення витрат на утримання чи оренду офісних приміщень, забезпечення переміщення працівників для виконання певного роду робіт, можливість різко прискорити обмін інформацією між викладачами та студентами тощо. Стало можливим дистанційно готувати працівників, які перебували поза межами держави, але планували виїхати у пошуках роботи. Це сформувало умови для так званої "віртуальної освітньої міграції". Її поширення дозволило персоналізувати навчальний процес та адресність оволодіння певними знаннями. Проте проблемою залишалося оволодіння навичками, які потребували напрацювання послідовності певних фізичних дій та вмінь. Організувати їх набуття дистанційно не вдалося через різь або через відсутність спеціалізованих комп'ютерних програм, або унаслідок принципової неможливості їх створення. Це передусім стосується робітничих професій, оволодіння якими потребує навичок роботи з спецінструментом.

Протягом останніх двох років в Україні також набуло поширення дистанційне надання спеціалізованих освітніх послуг окремими викладачами або приватними школами. Мова йде про різного роду онлайн індивідуальні та групові заняття із цільовою аудиторією. Тематика таких занять визначається запитом на ринку освітніх послуг. Переважно це навчання іноземної мови або підготовка до складання різного роду іспитів. Проте є й індивідуалізовані курси для студентів у різних галузях знань, орієнтовані на набуття вузькопрофесійних спеціалізованих навичок. Тут виділяються комп'ютерні курси та заняття для бухгалтерів. При тому для багатьох студентів важливими є заняття, організовані з метою підвищення рівня знань для складання вступних іспитів до магістратури. Запровадження обов'язкового іспиту з іноземної мови суттєво сприяло популяризації подібного роду занять та консультацій.

Формування все більш потужного пулу онлайн занять обумовлене також недостатністю рівня знань, які забезпечує середня школа. Особливо це стосується сільської місцевості. частина батьків змушена надавати перевагу індивідуальним он-лайн чи оф-лайн заняттям для підвищення рівня знань школярів, особливо у випускних класах. Популярність дистанційного навчання частково обумовлена також і ситуацією, що склалася після анексії Росією Криму і початку неоголошеної війни на частині території Донецької та Луганської областей.

У тимчасово непідконтрольних окремих районах Донецької та Луганської областей протягом 2020—2021 рр. відбувалося запровадження навчальних програм та друкованих засобів забезпечення навчального процесу, які не були схвалені Міністерством освіти і науки України. Великі зусилля докладалися для обмеження можливостей випускників шкіл вступати до вишів на підконтрольній території. Водночас керівництво Російської Федерації заявило про визнання дипломів, виданих випускникам "вузів" на тимчасово непідконтрольних Україні територіях, а також про заохочення їх вступу до вузів, розміщених на території Російської Федерації.

Це зумовило поширення дистанційних освітніх послуг, оскільки на тимчасово непідконтрольних терито-

риях належне викладання ряду навчальних дисциплін суттєво ускладнене. У 2020 р. було спрощено умови прийому осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Це дозволило вступникам з ОРДЛО не складати ЗНО, а вступати лише за результатами дещо спрощених іспитів з української мови, історії України та профільного предмета. Унаслідок цього, за даними Міносвіти, кількість вступників з непідконтрольних територій зросла з 1008 у 2016 р. до 2026 у 2020 р. А у 2021 р. за ініціатииви Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій були започатковані безкоштовні підготовчі курси для випускників з непідконтрольних територій [3]. Ці заходи дозволили залучити певну кількість абітурієнтів, але не порушили загрозливих тенденцій, що сформувалися на українському ринку освітніх послуг унаслідок поширення зовнішньої освітньої міграції.

ВИСНОВКИ

Зростання масштабів зовнішньої освітньої міграції створило для України ряд загроз, усунення яких вимагає активного втручання держави. Передусім мова йде про формування стійкого тренду на перспективність навчання поза межами України переважно для подальшого працевлаштування на території країн Європейського Союзу. Це сприяє подальшому "відпливу мізків" і суттєво ускладнює використання на теренах держави інноваційних технологій через брак відповідних спеціалістів у певних галузях виробництва. Іншою загрозою постає зростання непевності молоді у можливостях самореалізації в Україні. Причиною цього залишається як порівняно низька оплата праці, так і неувага до інтересів та потреб молодих працівників. При тому втрата українськими вишами конкурентних позицій найбільше спостерігається щодо навчання у магістратурі, тобто стосується навчання спеціалістів із вищою кваліфікацією аніж тих, кого навчають у рамках підготовки бакалаврів. Таким чином, Україна поступово перетворюється на джерело освітніх мігрантів для ЄС витрачаючи власні кошти на підготовку певної категорії фахівців, які у подальшому отримують спеціальні фахові знання за кордоном. Освітня міграція виступає одним із чинників, який також обумовлює подальше зростання масштабів зовнішньої трудової міграції, оскільки виступає одним із вагомих засобів працевлаштування поза межами України. Зростаючі темпи зовнішньої освітньої міграції негативно позначаються і на громадянській ідентичності за величезної питомої ваги тих, хто не відчуває жодної відповідальності за подальшу долю держави. Відсутність належної державної підтримки українських вишів загрожує перетворити їх на джерело підготовки фахівців, рівень кваліфікації яких масштабно не відповідає вимогам часу. Зростання темпів зовнішньої освітньої міграції свідчить про падіння престижу навчання у вітчизняних вищих навчальних закладах. Наслідком може стати суттєве скорочення кількості громадян, які отримали вищу освіту у вітчизняних вузах. А це негативно позначиться на патріотичному вихованні, що може бути критичним в умовах продовження російської агресії на Донбасі та зростанні впливу глобалізаційних чинників на розвиток вітчизняної економіки із загрозою її перетворення на сировинний придаток провідних країн світу.

Література:

1. Гнатюк Т.О. Освітня міграція з України: сучасні тенденції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2018. № 33. С. 85—89.
2. Гринькевич О.С. Освітня міграція в Україні та світі: інституційне середовище та напрями державного регулювання. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. № 3. С. 254—264.
3. Жителям Донбасу та Криму. Міністерство освіти і науки України: вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/>

tag/zhitelyam-donbasu-ta-krimu (дата звернення: 15.09.2021).

4. Кириченко Є. Повернути трудових мігрантів додому: чи потрібно це робити зараз. Економічна правда, 8.10.2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/8/652359/> (дата звернення: 15.09.2021).

5. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2. С. 11—26.

6. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. Київ: НІСД, 2018. 472 с.

7. Сандугей В.В. Освітня міграція в контексті євроінтеграції вітчизняної економіки. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. № 4. С. 29—34.

8. Семів Л. Освітня міграція в Україні: особливості, оцінка, політика регулювання. Економіка і управління. 2011. № 4. С. 33—38.

9. Семів Л.В. Освітня міграція як фактор розвитку територіальних міграційних систем: національний та європейський аспект. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. № 3. С. 244—253.

10. Стадний Є. Кількість українських студентів за кордоном. URL: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/56> (дата звернення: 15.09.2021).

11. Стадний Є.І., Слободян О.І. Українські студенти за кордоном: скільки та чому. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu/> (дата звернення: 15.09.2021).

12. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін: Збірник наукових праць. Випуск 6 (20). Київ: Ін-т соціології НАН України, 2018. 525 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2018-statti.pdf>

13. Українці в Польщі все більше демонструють тенденцію до асиміляції (2020). URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/08/22/664296/>

14. Філатов В.М., Ромашова Я.В. Специфічні ознаки освітньої міграції та її місце в структурі міграційних потоків. Ефективна економіка. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_63

15. Шавалюк Л. Заробітчани. Актив чи тягар. Український тиждень. 2020. № 24 (656). URL: <https://tyzhden.ua/Economics/244555> (дата звернення: 15.09.2021).

16. Шульга М. Ознаки соцієнтального розбалансування (післямова). Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2018. С. 396—414.

17. Martin W. J. The Global Information Society. London: Aslib Press, 1995. 233 p.

References:

1. Hnatiuk, T.O. (2018), "Educational migration from Ukraine: current trends", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ekonomika i menezhment*, vol. 33, pp. 85—89.

2. Hrynkevych, O.S. (2013), "Educational migration in Ukraine and the world: the institutional environment and areas of state regulation", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 3, pp. 254—264.

3. The official site of Ministry of Education and Science of Ukraine (2021), "Residents of Donbass and Crimea", available at: <https://mon.gov.ua/ua/tag/zhitelyam-donbasu-ta-krimu> (Accessed 15 September 2021).

4. Kyrychenko, Ye. (2019), "Bring migrant workers home: should it be done now?", *Ekonomichna pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/8/652359/> (Accessed 15 September 2021).

5. Libanova, E.M. (2018), "External labor migration of Ukrainians: scale, causes, consequences", *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, vol. 2, pp. 11—26.

6. Malynovska, O.A. (2018), *Mihratsiina polityka: hlobalnyi kontekst ta ukrainski realii* [Migration policy: global context and Ukrainian realities], NISD, Kyiv, Ukraine.

7. Sanduhei, V.V. (2018), "Educational migration in the context of European integration of the domestic economy", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 4, pp. 29—34.

8. Semiv, L. (2011), "Educational migration in Ukraine: features, assessment, regulatory policy", *Jekonomika i upravlenie*, vol. 4, pp. 33—38.

9. Semiv, L.V. (2013), "Educational migration as a factor in the development of territorial migration systems: national and European aspects", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 3, pp. 244—253.

10. Stadnyi, Ye. (2016), "Number of Ukrainian students abroad", Analytical center CEDOS, available at: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu/> (Accessed 15 September 2021).

11. Stadnyi, Ye.I. and Slobodian, O.I. (2016), "Ukrainian students abroad: how much and why", Analytical center CEDOS, available at: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu/> (Accessed 15 September 2021).

12. Institute Sociology NAS of Ukraine (2018), "Ukrainian society: monitoring of social change", *Zbirnyk naukovykh prats', In-t sotsiologii NAN Ukrainy*, vol. 6 (20), available at: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2018statti.pdf> (Accessed 15 September 2021).

13. The site of Ekonomichna pravda (2020), "Ukrainians in Poland are increasingly showing a tendency towards assimilation", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/08/22/664296/> (Accessed 15 September 2021).

14. Filatov, V.M. and Romashova, Ya.V. (2014), "Specific features of educational migration and its place in the structure of migration flows", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_63 (Accessed 15 September 2021).

15. Shavaliuk, L. (2020), "Workers. An asset or a burden", *Ukrains'kyj tyzhden'*, vol. 24 (656), available at: <https://tyzhden.ua/Economics/244555> (Accessed 15 September 2021).

16. Shulha, M. (2018), "Signs of societal imbalance (afterword)", *Ukrainske suspilstvo: monitoring sotsialnykh zmin* [Ukrainian society: monitoring of social change], In-t sotsiologii NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

17. Martin, W. J. (1995), *The Global Information Society*, Aslib Press, London, UK.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73